

8. Швейцер А.Д. Перевод как акт межкультурной коммуникации / А. Д. Швейцер // Актуальные проблемы межкультурной коммуникации. – М. : МГЛУ, 1999. С. 180-187.
9. Щур С. До питання навчання медіації майбутніх філологів / Щур С. // Іноземні мови – № 1, 2010. – С.3-7.
10. Byram M. Definitions, objectives and assessment of socio-cultural competence / M.Byram, G.Zarate. – Council of Europe : Strasbourg, 1994.
11. Guillaume-Hofnung M. La Médiation, Collection Que sais-je, Edition Presses Universitaires de France, Paris, 2005. – 127 p.
12. Mace E. *La médiation*, Cahiers de la Sécurité intérieure, 1998.
13. Katan D. Translating across Cultures: An introduction for Translators, Interpreters and Mediators, S.e.R.T. 5, SSLMIT, Trieste, 1996.
14. Knapp K. Intercultural Communication in EESE [електор. рес]. – Режим доступа : <http://www.cs.uu.nl/docs/vakken/bci/programma/intercult>.
15. Taft R. The role and personality of the mediator" / R. Taft, S. Bochner. // *The Mediating Person : Bridges between Cultures* – Cambridge : Schenkman, 1981. – P. 53–88.
16. Viaggio S. *A General Theory of Interlingual Mediation* / S. Viaggio – Berlin : Frank and Timme GmbH, 2006. – 407 p.

УДК [81'255.4-022.218:808.1]:821.111А/Я.08

Ситар Р.А. (Львів)

МНОЖИННІСТЬ ПЕРЕКЛАДІВ ЯК ВАРІАНТНІСТЬ ВІДТВОРЕННЯ ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЧАСОВО ВІДДАЛЕНОГО ПЕРШОТВОРУ

Зосереджено увагу на перекладній множинності твору як чинникові різноманітного відтворення жанрово-стилістичних особливостей першотвору. Визначено ряд ознак оригіналу, пов'язаних з його часовою віддаленістю, які потребують застосування додаткових прийомів для адекватного відтворення в перекладі.

Ключові слова: жанрово-стилістичні особливості, часово віддалений першотвір, множинність перекладів.

Сосредоточено внимание на переводной множественности произведения как фактора разнообразного воссоздания жанрово-стилистических особенностей произведения. Определён перечень характеристик оригинала, связанных с его временной отдаленностью, которые требуют применения дополнительных переводческих приемов для адекватного воспроизведения в переводе.

Ключевые слова: жанрово-стилистические особенности, отдаленное во времени от современности произведение, множественность переводов.

Expounded in the paper is the multiplicity of the work translations as an agent of variable reproduction of genre and stylistic peculiarities of the source text. A number of features of the time-remote literary work has been defined. In order to provide an adequate translation of the time-remote text the translator should not only render properly lexical, grammatical and stylistic characteristics of the original but he/she must take into account its historical, social and cultural contexts.

Key words: genre and stylistic peculiarities, time-remote literary work, multiplicity of the translations.

У перекладознавстві існує два пояснення перекладної множинності. Перше, яке розробив Ю. Левін, базується на теорії змінності соціально-естетичної функції літературних творів у процесі їх довшого історичного буття [7, с. 365–372]. Згідно з цією теорією, як зазначає О. Лучук, для творів, чужомовних щодо даної літератури, історико-функціональна змінність виявляється передусім у перекладах, які старіють значно швидше, ніж оригінальні твори: переклади одного і того ж твору змінюють один одного і своїми внутрішніми особливостями відображають ту соціально-естетичну функцію, яку виконує репрезентований ними твір у даній країні і в даний час [9, с. 9]. Друге пояснення, запропоноване А. Фьодоровим, ґрунтується на динамічній сутності принципу перекладності. За цим принципом, “жоден переклад /.../ не можна вважати кінцевим етапом у перестворенні того чи іншого оригіналу, він виступає всього лише сходинкою на шляху його подальшого художнього пізнання” [18, с. 23]. Останнє твердження видається дещо сумнівним, адже розвиток літератури не можна розглядати як висхідну лінію, це заперечується самою практикою літератури.

Багатократна реалізація (або потенційність реалізації), на думку О. Лучук, закладена у специфіці художнього перекладу як своєрідної творчої діяльності в галузі словесного мистецтва. Термін “діахронна множинність перекладів” позначає можливість існування в національній літературі декількох перекладів одного іншомовного літературного твору, що в оригіналі має, як правило, одне текстове втілення [9, с. 9]. Перекладну множинність зумовлюють смислова невичерпність художнього твору, його естетична суть, наявність у ньому певного інтерпретаційного діапазону, а також індивідуальність суб'єкта перекладу та рівень культури-

сприймача, а характер перекладу залежить від розвитку літературної мови і художнього перекладу, від індивідуальної стилістики перекладача і від мети перекладу [9, с. 4–5].

Услід за Ю. Левінім, під терміном “множинність” перекладів розуміємо можливість функціонування в певній національній літературі декількох перекладів одного іноземного літературного твору, який в оригіналі має – як правило – одне текстове втілення. Перекладений твір – явище вторинне: він відображає не власне дійсність, а лише відображення цієї дійсності завдяки творчій свідомості автора [8, с. 213]. Перекладач неодмінно вступає у стосунки співтворчості з автором оригіналу. Переклад має відбиток творчої індивідуальності перекладача, що сформувалася в інших національних, а інколи й історичних умовах, особистості, чії суспільні та естетичні погляди тою чи іншою мірою відмінні від поглядів автора оригіналу. Ця індивідуалізація перекладного твору створює передумови для виникнення нового перекладу, нового перечитання оригіналу, застосування інших художніх засобів і, передусім, втілення принципів іншої перекладної стилістики. Можливість різних стилістичних прочитань одного оригіналу зумовлено не лише розбіжністю перекладацьких позицій, а й інтерпретаційним діапазоном перекладуваного тексту [8, с. 214]. Слушно стверджував П. Тонер: “В кожній літературі може бути (принаймні теоретично) будь-яка кількість перекладів одного й того самого твору, і кожен з цих перекладів має право претендувати на самостійне художнє значення” [16, с. 658].

Порівняння різних перекладів одного і того ж твору, по-перше, виступає одним із способів критики перекладу: по-друге, сприяє кращому розумінню оригіналу, оскільки (як це не парадоксально) деякі його можливості розкриваються тільки в перекладі. Декілька перекладів одного і того ж оригіналу дають надзвичайно цікавий матеріал для висвітлення питань про передачу індивідуальної своєрідності перекладного твору. Визначення нового перекладу, коли існують інші варіанти, інші прочитання оригіналу, спричинене індивідуалізацією перекладного процесу. Теоретично може існувати необмежена кількість перекладів певного чужомовного твору, і кожен з цих перекладів може претендувати на самостійне художнє значення.

Перекладну множинність зумовлюють також і часові чинники. Правда, виконаний переклад може становити і самодостатню цінність. Так, у контексті української літератури позачасову вартість мають деякі переклади П. Куліша, І. Франка, М. Зерова, М. Рильського, М. Лукаша, Г. Кочура. Скільки б не робилось нових перекладів класичних творів, давніші переклади, що їх здійснили наші майстри, в українській літературі мають уже позачасову вартість і можуть розглядатись як оригінальні набутки нашої культури. Діахронна множинність перекладів – явище, властиве перекладній літературі як складовій частині культури-сприймача.

Проблеми перекладу часово віддалених творів торкались як іноземні, так і вітчизняні дослідники – Г. Гачечіладзе [1], С. Жорданія [3], Є. Еткінд [22, 23], О. Кундзіч [6], І. Кашкін [5], М. Новикова [10, 11], М. Рильський [13], В. Россельс [14], Дж. Кетфорд [24], А. Попович [12], Н. Рудницька [15]. Досі теорія перекладу лише пропонує певні типології в понятті **перекладач : часовий фактор** [12, с. 125–128], а способи відтворення в перекладі історичного колориту – чітко не визначені [21, с. 58]. В ділянці українсько-англійських літературних зв’язків, як зазначає Р. Зорівчак, саме історичний аспект художнього перекладу надзвичайно актуальний [4, с. 15]. Всебічне вивчення специфіки перекладу часово віддаленого твору художньої літератури з урахуванням його історичного, соціального та культурного контекстів і визначення закономірностей підходів до розв’язання мовних проблем перекладу художніх творів сприятиме узагальненню шляхів відтворення жанрово-стилістичних особливостей оригіналу.

Усі явища, як правило, діахронні, адже між створенням оригіналу та перекладу, а також між різними перекладами існує певна – часто доволі значна – часова дистанція. Основні екстралінгвальні чинники діахронної множинності перекладів одного твору полягають у тому, що перекладна множинність зумовлена естетичною функцією твору художньої літератури; залежить від розвитку художнього перекладу, а також від культури-сприймача, що змінюється і розвивається; пов’язана з епохою та індивідуальністю перекладача. А отже, відтворення стилістичних особливостей оригіналу, його концептів, жанрово-стилістичних особливостей у перекладах залежить від поетики перекладача, часу створення перекладу, адже концептуальні категорії, незважаючи на їх універсальність, мають властивість змінювати зміст на різних етапах історії, видозмінюючи їх вербалізацію. Дистантність оригіналу і перекладу, а також різних перекладів є однією з форм існування літературної традиції. Явище різночасовості перекладів визначається також і лінгвальними чинниками.

Оригінал перестає бути статичним артефактом, він змінюється, росте й удосконалюється через переклади, які заповнюють його відкриті структури, тобто розкривають його імпліцитні можливості. Кожен переклад відображає “свій” оригінал, який може суперечити наміру емпіричного автора, загальноприйнятій концепції твору тощо, але завжди впливає з наміру тексту, що його аж ніяк не вичерпує одне тлумачення [2, с. 149].

Детермінація перекладної діяльності зумовлена діями перекладача щодо інтерпретації тексту-джерела і створення кінцевого тексту мовою перекладу, що супроводжується кореляцією двох процесів мислення перекладача: спершу однією мовою, а потім – іншою. Таким чином, перекладач виступає спочатку як інтерпретатор концептуальної програми, закладеної в тексті-джерелі, а потім – як “співавтор” тієї концептуальної програми, яка “задається” в перекладі. Процесу перекладу властивий селективний характер, оскільки для досягнення концептуальної інваріантності оригіналу й перекладу, перекладач змушений модифікувати образні засоби цільової мови, він також повинен зважати на “непоодинокість” можливих вербальних кінцевих варіантів. Ступінь творчої “вільності” перекладача повинен мати свої обмеження і залежати від мети перекладу, жанру оригінального тексту, а також від уявлення перекладача про естетичні ідеали. Функціонування тексту в рамках перекладу (тобто в реальному середовищі “автор – текст – перекладач”) зумовлене, передусім, смисловим сприйняттям тексту, в основу якого закладено співвідношення оригіналу з культурною компетенцією перекладача і змістом його концептуальної сфери [19, с. 222].

Сприйняття і розуміння тексту індивідуалізується його власним досвідом, освітою, мовою, культурою. Кожна культура в своїй основі має власну систему соціальних стереотипів, образів та когнітивних схем, а за кожним вербальним знаком стоїть фрагмент образу світу даної конкретної культури. Тому оригінал для перекладача ніколи не буде сповнений тим смислом, який заклад у нього автор. Т. Фесенко пропонує процесуальне розуміння в межах концептуального перекладу, яке відбувається так: задана вербальна одиниця оригіналу викликає у свідомості перекладача відповідний ментальний образ – концепт, репрезентований вербальною одиницею мови перекладу. Вербальні одиниці слугують ніби дзеркальним відтворенням ментальних структур. І хоча ментальні образи, що вириваються у свідомості перекладача, зумовлені фоновими знаннями і достатнім обсягом як культури, так і опанованих вербальних описів культурних предметів. Необхідно зважати на те, що перекладач може активізувати інші ментальні образи, ніж носій рідної мови, або ніж ті, якими оперував автор тексту-джерела [20, с. 225]. Відтак, постає одвічне питання про доцільність “модернізації” чи “історизації” (за термінами Дж. Голмса [25]) тексту перекладу давніх першотворів. За доцільність першого виступає Г. Гачечіладзе, зазначаючи, що стиль перекладу має бути в такому ж співвідношенні до сучасного читача, як і стиль оригіналу до тогочасного читача [1, с. 134]. Із застосуванням процесу архаїзації з’являється ризик надання перекладу разом з історичним колоритом чужого для оригіналу національного колориту [14, с. 29]. Процес старіння кожної мови – неповторний, зумовлений особливостями її структури, тому синтаксичні й лексичні шари архаїзмів додають у переклад несподіване забарвлення, що відбиває перипетії історії народу-сприймача [6, с. 237]. М. Рильський писав, що у відтворенні давніх літературних творів певна старовинність лексики, стилю, синтаксису ... – не тільки право, але й обов’язок перекладача [13, с. 62]. Аналізуючи переклади “Витязя в тигровій шкурі” та “Слово о полку Ігоревім”, С. Жорданія робить висновок, що архаїчний стилістичний пласт несе найважливіше функціональне навантаження при відтворенні в перекладі історичного колориту давніх пам’яток [3, с. 156]. Дж. Кетфорд вважає, що застарілій мові оригіналу певною мірою адекватною може бути дещо архаїзована мова перекладу; у такому перекладі доречні окремі лексичні архаїзми та історизми, зрідка – змінена синтаксична структура речення, алітерація, особливий віршовий розмір [24, с. 89]. Оскільки реципієнтом перекладу є читач, то для виконання адекватного перекладу часово віддаленого твору слід враховувати не лише його мовні характеристики, а й історичний, соціальний й культурний контексти першотвору.

У рамках перекладу текст опосередковує зв’язок між культурами, він контекстуальний і діалогічний, що зумовлюється його здатністю нести смисл взаємодіючих культур. Культурна реальність визначається мовою, що детермінує специфічність комунікативної системи членів лінгвокультурного осередку, і саме вона сприяє створенню “мовної реальності”. Культурна реальність репрезентується двома моделями: реальною та ментальною. Реальний культурний простір містить певну систему цінностей, національно-культурні стереотипи, погляди і норми – усе, що у сукупності визначає етнокультурну специфіку лінгвокультурної спільноти і складає концептуальну основу національного характеру і національної самосвідомості. Ментальна модель реального культурного простору – це результат його концептуалізації, відтворена в людській свідомості в “мінімізованому вигляді” культурна реальність виступає як ментальна модель реального культурного простору, структурована у свідомості індивіда з урахуванням ієрархії системних відношень культурних феноменів, яка містить усі якісно редуковані інваріанти сприйняття культурних предметів і сутностей, що знаходяться в культурній реальності. Особливість перекладу зумовлена особливостями побудови вербального ланцюга, що реалізується за граматичними правилами конкретної мови й відповідно до специфіки образів свідомості, які відтворюють предмети культурної реальності [20, с. 174–175]. Оригінал (як і переклад) живе своїм життям у віках. Це спричиняє різне розуміння, прочитання, акцент на різному тлумаченні, заглибленіше прочитання, і тому досконаліший переклад, який враховує вимоги читача. З плином часу й через постійний розвиток мови мовні характеристики перекладу набувають ознак старіння. Текст будь-якого перекладу завжди старіє швидше, ніж першотвір. Причину цього процесу П. Топер вбачає у вторинності перекладу: “Оригінал не можна вилучити з літературного обігу (він – унікальний); переклад завжди можна замінити новим перекладом, адже він потенційно множинний” [17, с. 30].

Переклад віддзеркалює індивідуальність перекладача, сформовану в інших національних та історичних умовах, його естетичні й суспільні погляди, які, звичайно, відмінні від поглядів автора. Отже результатом множинності перекладів є варіантність відтворення жанрово-стилістичних доміант оригіналу, які зумовлюються професійною компетенцією перекладача, різноманітними психологічними чинниками, жанрово-стилістичними особливостями тексту, латентними характеристиками мовних явищ.

У перекладах часово віддалених творів слід у міру доцільності зберігати архаїчність мови, що вказувала б читачеві на хронологічну віддаленість оригіналу. Водночас перекладачеві варто уникати як надмірної “історизації”, так і модернізації перекладу.

Список літератури

1. Гачечіладзе Г.Р. Введение в теорию художественного перевода / Г.Р. Гачечіладзе. – Тбилиси, 1970. – 358 с.
2. Дзера О.В. Біблійні мотиви “Тамлета” в українських перекладах / О.В. Дзера // Дзвін. – 2004. – №4. – С. 149–153.
3. Жорданія С.Д. Проблема архаїзмів в зв’язі з переводом середньовікового епосу (на матеріалі переводів “Витязя в тигровій шкурі” і “Слова о полку Ігоревім” на англійській мові) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08. / Жорданія С.Д. – М., 1970. – 205 с.
4. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р.П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.

5. Кашкин И. Для читателя-современника: статьи и исследования / И. Кашкин. – М. : Сов. писатель, 1977. – 560с.
6. Кундзіч О. Творчі проблеми перекладу / О. Кундзіч. – К. : Дніпро, 1973. – 264с.
7. Левин Ю.Д. К вопросу о переводной множественности / Ю.Д. Левин // Классическое наследие и современность. – Л., 1981. – С. 365–372.
8. Левин Ю.Д. Проблема переводной множественности / Ю.Д. Левин // Литература и перевод: проблемы теории / [сост. Топер П.М., Ганиев В.Х.]. – М. : Изд. группа “Прогресс”, “Литера”, 1992. – С. 213–232.
9. Лучук О.М. Різномасштабність перекладів одного твору як проблема перекладознавства (на матеріалі українських перекладів Шекспірової драми “Троїл і Крессіда”) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 “Перекладознавство” / О.М. Лучук. – К., 1996. – 25 с.
10. Новикова М.О. Всесоюзный контекст / М.О. Новикова // Вопросы литературы. – 1978. – №10. – С. 15–17.
11. Новикова М.О. Перекладач і класика. Про форми і межі перекладацької інтерпретації / М.О. Новикова // “Хай слово мовлене інакше ...” : статті з теорії, критики та історії художнього перекладу / упоряд. В. Коптілов. – К. : Дніпро, 1982. – С. 40–50.
12. Попович А. Проблемы художественного перевода / А. Попович / [пер. с чешск.] – М. : Высш. шк., 1980. – 356с.
13. Рильський М.Т. Проблеми художнього перекладу / М.Т. Рильський // Твори: у 10 т. – К., 1962. – Т.9. – С. 19–112.
14. Россельс В.Л. Заботы переводчика классики / В.Л. Россельс // Тетради переводчика. – М. : Междунар. отношения, 1967. – Вып.4. – С. 23–34.
15. Рудницька Н.М. Часова дистантність художнього твору як проблема перекладу (на матеріалі перекладів “Кентерберійських оповідей” Дж. Чосера сучасною англійською, німецькою, українською та російською мовами) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.16 “Перекладознавство” / Н.М. Рудницька. – К., 2005. – 19 с.
16. Топер П.М. Перевод художественный / П.М. Топер // Краткая литературная энциклопедия : в 9 т. – М. : Сов. энциклопедия, 1968. – Т. 5. – С. 656–665.
17. Топер П.М. Перевод в системе сравнительного литературоведения / П.М. Топер. – М. : Наследие, 2000. – 254с.
18. Федоров А.В. Основные итоги развития науки о переводе и два спорных вопроса / А.В. Федоров // Теория и практика перевода : респ. междувед. науч. сб. Киев. гос. ун-т им. Т.Г. Шевченко. – К. : Вища шк., 1988. – Вып. 15. – С. 23.
19. Фесенко Т.А. Концептуальный перевод в рамках ментального и культурного пространства / Т.А. Фесенко // Філологічні студії. – Луцьк, 2004. – № 1 (25). – С. 221–230.
20. Фесенко Т.А. Специфіка національного культурного пространства в зеркале перевода / Т.А. Фесенко. – Тамбов : ТГУ, 2002. – 228 с.
21. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 275 с.
22. Эткинд Е.Г. Поэзия и перевод / Е.Г. Эткинд. – М.; Л. : Сов. писатель, 1963. – 430 с.
23. Эткинд Е.Г. Стихотворный перевод как проблема сопоставительной стилистики: автореф. дис. на соискание учен. степ. д-ра фил. наук / Е.Г. Эткинд. – Л., 1965. – 36с.
24. Catford, J.G. A Linguistic Theory of Translation / J.G. Catford // An Essay in Applied Linguistics. – London : Oxford University Press, 1967. – 103 p.
25. Holmes J.S. The Cross-Temporal Factor in Verse Translation / J.S. Holmes. – Amsterdam; Atlanta : Meta, 1994. – 119 p.

УДК 811.111'37

Ситник А.П., Ситник Н.В. (Кам'янець-Подільський)

PRAGMATICS OF X-FEMISMS AND RECOGNITION OF INTENTIONS

Показано роль розпізнання інтенцій в інтерпретації екс-фемістичних висловлювань та доводиться, що екс-фемістичне значення висловлювань не зумовлюється семантичним значенням слів та виразів, а повністю залежить від інтенцій, що стоять за їх використанням. Робиться висновок, що цей тип інтенціональної комунікації доцільно тлумачити як прагматичне явище.

Ключові слова: евфемізми, дисфемізми, прагматика, інтенціональність.

Показана роль узнавания интенций в интерпретации экс-фемистических высказываний и доказывается, что экс-фемистическое значение высказываний не обусловлено семантическим значением слов и выражений, а полностью зависит от интенций, что стоят за их использованием. Делается вывод, что этот тип интенциональной коммуникации целесообразно истолковывать как прагматическое явление.

Ключевые слова: эвфемизмы, дисфемизмы, прагматика, интенциональность.